

Lezing opening academisch jaar HDGI

Gent, 9 september 2016

Barmhartigheid, burgerschap en broederschap. Over de verbinding tussen geëngageerd christen zijn en verantwoordelijk burgerschap.

De prachtige stad Gent

Ik beschouw het als een groot voorrecht vanavond in uw midden te mogen zijn. Van jongs af heb ik een relatie met Gent. Volgens de familietraditie kwam de familie de Muynck uit Vlaanderen en die band werd met feestdagen gekoesterd. Met tweede paasdag of tweede pinksterdag voeren wij de Schelde over voor een dagje Gent om het Gravensteen te beklimmen en de Sint Baafskerk te bezoeken. Als kind had ik een bijzondere historische sensatie bij deze stad, niet wetende dat ik jaren later nog eens de Schelde over zou steken om de opening van uw academisch jaar bij te mogen wonen. Het is mij werkelijk een eer en grote vreugde om hier te zijn en ik dank Piet Raes en de bisschop heel hartelijk voor de uitnodiging.

Als inzet van mijn bijdrage over barmhartigheid, burgerschap en broederschap begin ik bij mijn familiegeschiedenis. In 1794 woonde mijn naamgenoot Abraham de Muynck met zijn vrouw in Aardenburg (precies acht generaties voor mij). Hij was smid en had als jonggetrouwde ambachtsman in 1793 een huis gekocht met bijbehorende smederij. Maar in die tijd was het in het stadje zeer onrustig. Het leek er op dat de patriotten de komst van de revolutionaire Fransen zeer verwelkomden. Abraham en zijn vrouw Maria waren hier bang van en vluchten naar de overkant van de Schelde. Ze voelden zich daar op Walcheren tussen de Oranjegezinde protestanten veel beter thuis.

Nu weet ik niet of het echtpaar hartelijk verwelkomd werd. Het zou kunnen van niet, want economisch was het ook in deze contreien niet florissant. Zij zullen wel, als iedere immigrant, behoefte hebben gehad aan een klein stukje barmhartigheid, een klein stukje broederschap, die kon maken dat ze zich een klein beetje veilig voelden.

Vluchtelingen

Ik moet vaak aan dit verhaal denken als ik de beelden zie van vluchtelingen op de Middellandse zee. Ze kwamen het afgelopen jaar soms dag in dag uit voorbij. Gammele bootjes met allemaal mensen, van wie wij belijden dat ze naar Gods beeld geschapen zijn en daarom kostbaar. Allen hebben ze motieven gehad om hun thuis te verlaten. En allen verlangen ze naar sporen van barmhartigheid en broederschap in een nieuw onbekend land.

Nu zijn de beelden op zichzelf schokkend. Maar minstens zo schokkend, vind ik de machteloosheid die ons bevangt bij het zien van de beelden. Ik voel schaamte als ik zie dat Grieken en Italianen moeite doen om mensen te redden en op te vangen en dat gans Europa niet bij machte is om hen structureel te helpen.

“De wereld is te klein om het vele leed wereldwijd te negeren”, zo zei een van de hoofdsprekers op het Christelijk sociale congres enkele weken geleden. We moeten er dus iets mee. We kunnen niet naar de beelden kijken zonder ons af te vragen hoe wij barmhartigheid kunnen tonen. En als pedagogen ontkomen we ook niet aan de vraag hoe we de opkomende generatie een gevoel van barmhartigheid kunnen bijbrengen en hoe ze die moeten praktiseren.

Dat is te meer moeilijk omdat, tegelijk met dat de wereld te klein is om al het leed te negeren, de problemen te groot zijn om ze allemaal op je af te laten komen. Als je al het leed serieus neemt, word je psychiatrisch patiënt. Het gaat onze menselijke maat te boven. We voelen spanning en machteloosheid te meer omdat wij de roeping gevoelen. Naar het woord van Jezus die in Johannes 17 zegt dat we gezonden zijn in deze wereld. Dat appel komt tot ons als gelovigen. We mogen en kunnen het niet negeren. De roeping klemt. En de machteloosheid klemt.

Deze inleiding over vluchtelingen gebruik ik als entree voor de vraagstelling van vanavond. Zo meteen zal de verbinding nog duidelijker worden. Laat ik nu eerst ingaan op de vraag naar de verbinding tussen geëngageerd christen zijn en verantwoord burgerschap.

Twee vraagstellingen

Als we vandaag de dag de positie van christenen duidelijk willen maken, moeten we twee complexe vraagstellingen onderscheiden.

De eerste gaat over de maatschappelijke beeldvorming over religie. Veel seculier denkende mensen hebben het beeld dat religie achterhaald is en eigenlijk zou moeten uitsterven. En als het er al is, moeten medeburgers beschermd worden tegen het risico van religieus geweld. Het debat hierover laait iedere keer op. Soms als reactie op terreuraanslagen als in Brussel en Parijs, soms ook als reactie op orthodoxe christenen die hun godsdienstig engagement serieus nemen. Zo was er begin deze week in Nederland een kleine rel in de pers over een protestantse school waar een niet-christelijke leerling geweigerd werd. De boodschap was duidelijk: als je jezelf op christelijke identiteit profileert is dat achterlijk.

Bij u in Vlaanderen was er deze week andere ophef. Bisschop Johan Bonny van Antwerpen maakte zijn plan voor nieuw godsdienstonderwijs bekend [Het is via de Nederlandse pers tot mij gekomen, vergeef mij een verkeerde weergave!]. De Morgen citeert dan een reactie van Jean Jacques de Gucht die dit een stap terug vindt. 'De verpakking is blijkbaar de dialoogschool waarin je mensen dichter bij elkaar kunt brengen, maar de redenering is een monoloog vanuit het christendom. Op die manier wordt de leerkracht een missionaris'. Dat is natuurlijk een doodzonde. Iets doen met religieuze vorming wordt als opdringerig ervaren.

De eerste vraagstelling is dus hoe christenen zich moeten opstellen in het besef een minderheid te zijn, op wie neer gekeken kan worden. Er is steeds minder begrip voor de betekenis van geloof, met name hoe die uitwerkt voor het publieke leven. Hoe moet hier op gereageerd worden? En m.b.t. vorming en onderwijs: hoe kunnen we mensen begeleiden om hier op te reageren? Is het dan genoeg dat mensen weten dat neutraliteit niet bestaat en dat zelfs de voorheen religie-kritische Jurgen Habermas de belangrijke waarde van geloof voor het publieke leven heeft gearticuleerd? Ik kom hier straks op terug.

Maar er is nog een tweede, minstens zo'n ingewikkelde vraag. We leven in een globale wereld, en dat betekent dat we dagelijks in verbinding staan met talrijke andere onbekende wereldburgers. Dat wordt actueel zodra we getuige zijn van een aardbeving in Italië, een nieuwe aanval op Aleppo of activiteiten van Boko Haram in Nigeria. We kennen ze niet en toch zijn ze dichtbij. Dichterbij merken we het door de grote instroom van vluchtelingen die voor een belangrijk deel Islam-aanhangers zijn.

Op dat moment doen er zich twee verschijnselen voor. Ineens blijkt dat de meerderheid van ons eigen volk zich afficheert met het historisch christendom. Door het contrast met de religieuze identiteit van vluchtelingen lijkt men zich vast te klampen aan de culturele wortels. Althans, zo is het in Nederland. Geert Wilders schermt tegen de Islam met beroep op de joods christelijke wortels

van onze cultuur. De gesecculariseerde meerderheid staat dan ineens niet meer veraf van de religieuze minderheid. Maar ook het omgekeerde gebeurt. Geëngageerde christenen voelen zich ineens vooral Vlamingen of Nederlanders. *The sense of belonging* gaat niet eerst uit naar een gezamenlijk gedeeld geloof, maar naar het volk en de natie. Dit maakt duidelijk dat onze sociale identiteit gedifferentieerd is en zich per situatie verschillend articuleert. Op het ene moment weten we ons vooral christenen, bijkans uitgespuwd door een seculiere meerderheid, op het andere moment voelen we ons allereerst thuis bij onze – ik zeg het voorzichtig – *Blut und Boden*.

Er is dus een tendens om ons terug te trekken òf in onze religieuze òf in onze nationale identiteit. Beiden perken onze bereidheid tot barmhartigheid en broederschap in voor diegenen die ons vreemd zijn. In het ene geval (de angst voor de meerderheid) hebben we te weinig innerlijke ruimte om het leed van de ander aan te trekken. In het andere geval (het zoeken van de veiligheid in de natie), zijn we te veel bezig met de zorg om ons economisch en sociale welzijn om ons open te stellen voor de onbekende ander. Christenen zijn gewone mensen, onderworpen aan psychologische dynamieken van angst en veiligheid als ieder ander.

Misschien geeft dat moeizame, dat onbeholpene, dat spannende, iets weer van onze positie waarover Jezus in Johannes 17: 15-19 bidt: 'Zoals u mij zendt in deze wereld, heb ik ook hen in de wereld gezonden'. Die wereld is een onveilige wereld, een wereld waarin de schapen zich bevinden tussen de wolven, waarin we het boosaardige van de wolven ook in onszelf kunnen herkennen. Een wereld waarin we, om met Bonhoeffer te spreken, omgeven zijn door goede en boze machten. In die wereld, in deze conditie, zijn we nochtans gezonden.

Vreemdelingen

Als we deze problematiek voorzichtig blootleggen, waar ontlennen we dan ons houvast aan? Hoe moeten we ons aan de ene kant staande houden, een weg vinden tussen angst en veiligheid en aan de andere kant iets van onze barmhartigheid praktiseren? En hoe kunnen we dat in onze vormingsactiviteiten praktisch maken, gevoeligheid hiervoor aanwakkeren?

Mij heeft de uiteenzetting geholpen van de Nederlandse theoloog Stefan Paas in zijn boek 'Vreemdelingen en priesters'.

Hij baseert zich daarin op de eerste Petrusbrief, die geadresseerd is aan de vreemdelingen in de verstrooiing. Paas stelt dat het 'vreemdelingschap' het definiërende kenmerk is van christenen. Dat is het altijd geweest en het is ook nu nog zo. In zijn boek zet hij kritische kanttekeningen bij de volkskerkgedachte, die zowel in protestantse als katholieke varianten bestaat. Hij kritiseert een gesetteld christendom, zoals we dat herkennen in allerlei stemmen in de traditie zoals van Kierkegaard.

Maar hij is ook kritisch op een revisionisme, een missionaire benadering waarbij de kerk zich enorm inspant om de kerkverlating tegen te gaan en mensen weer bij de kerk te krijgen. Hij ziet dit als een ontkenning om deze situatie te zien als een oordeel van God. Het oordeel Gods zou wel eens kunnen gaan, zo zegt Paas, over 'het volkskerkelijk en nationaal-christelijk denken.' Tegelijk is hij ook kritisch op afgescheiden en (ana)baptistische gevoelens waarin het oordeel betrokken wordt op de ander, op de onzuivere kerk of de gesecculariseerde cultuur. In het volkskerkelijk denken ziet hij een 'deuteronomistisch perspectief', terwijl naar zijn oordeel in onze tijd recht gedaan moet worden aan het 'diasporische perspectief.'

'In het diasporische perspectief gaat het erom dat we de crisis aanvaarden als een weg die God met ons gaat en dat we langs die weg onze roeping ontvangen.'

Tot zover is dit een navolgbaar verhaal. Maar wat betekent dit nu concreet? Hiervoor geeft Paas handvatten door twee kenmerken te noemen: anders zijn en machteloosheid.

Anders zijn

In de eerste plaats is de vreemdeling *anders* dan zijn omgeving. Dit is niet zozeer een kenmerk in de zin dat christenen per se een onderscheidend uiterlijk zouden moeten hebben. Uit de kerntekst over vreemdelingschap in 1 Petrus 2:11, 12 blijkt dat het anders zijn vooral betrekking heeft op de persoonlijke discipline en levensheiliging.

'Geliefden, ik roep u op als inwoners en vreemdelingen, dat gij u onthoudt van de vleselijke begeerlijkheden, die strijd voeren tegen de ziel;'

Niet zo zeer dus het gewaad, maar wel de praat en de daad. De volgende generatie christenen mogen we dus niet socialiseren in een Amish-gestalte, waarbij veiligheid gezocht wordt in het handhaven van uiterlijke groepskenmerken. Het anders zijn, heeft namelijk geen doel in zichzelf, ook niet in de zin dat het zou gaan om het in stand houden van de groep. Het heeft vooral een positieve gerichtheid naar de ander toe.

'En houdt uw wandel onder de heidenen goed; opdat zij die nu van u kwaadspreken als van kwaaddoeners, door de goede werken die zij in u waarnemen, God verheerlijken mogen op de dag dat er naar hen omgezien wordt.'

Deze positieve gerichtheid heeft belangrijke gevolgen voor de gerichtheid van christelijke vorming: zij zal dus in de eerste plaats ethisch zijn. Christenen moeten in de eerste plaats leren om vanuit een minderheidspositie *goed te doen in hun context*. Dit ontstaat soms vanzelf. Een aansprekend voorbeeld vond ik de beweging van Street Pastors in Groot Brittannië. Het gaat om mensen die op vrijdag en zaterdagavond in uitgaansgebieden de straat op gaan en daar present zijn. Ze lopen langs kroegen en dancings, vangen daar zo nodig mensen op en gaan met ze in gesprek als mensen dat willen. Ze hebben niet de pretentie om te evangeliseren, maar zorgen er voor dat ze aanwezig zijn. Hun aanwezigheid blijkt te voorkomen dat kwetsbare vrouwen misbruikt worden.

'Ze ruimen stelselmatig rondslingerende flessen op die dan niet meer kunnen worden gebruikt als wapen in een vechtpartij. Bovendien vermindert het opruimwerk van de pastors de kans op verwondingen: dames die later op de avond hun hoge hakken uittrekken en blootsvoets rondstruinen, kunnen niet meer op gebroken glas gaan staan.'

De onderzoeker die Street-pastors interviewde kwam tot de conclusie dat deze mensen simpelweg Jezus wilden volgen, die zich begaf tussen de hoeren en de tollenaars. Maar ook zijn er van de 12.000 in geheel Groot Brittannië, die zich identificeren met de mensen:

'I have so much compassion for people who have wet themselves, lying in their own vomit... Because that was me'. (Ronald van Steden, p. 123)

Als je je zo kunt identificeren met zichzelf bevuilende feestgangers moet je wel een roeping hebben. Het verhaal vind ik indrukwekkend en moedgevend. Het is voor pedagogen en vormingswerkers van belang om geen pessimisme uit te stralen. Gelovigen kunnen het verschil maken.

En als het dan over roeping gaat, denk ik aan Samuel. Toen Samuel door de Heer tot drie maal toe geroepen werd, staat er zeer opmerkelijk in de Heilige Schrift dat dit gebeurt op het moment dat de lamp Gods nog niet is uitgegaan. Roepingen vinden daar plaats waar de duisternis aanwezig is,

de duisternis van een situatie waarin de visioenen schaars zijn, maar waar niettemin de lamp Gods nog brandt. In dat vertrouwen moet onderwijs en vormingswerk gedaan worden.

Machteloos

Naast het anders zijn is er nog een kenmerk en dat is de machteloosheid. Christenen in een minderheidspositie hebben geen macht in de zin dat ze met politieke middelen invloed kunnen uitoefenen op de samenleving of de condities van hun minderheidspositie kunnen bevechten. Als dat al het geval is, zoals in Vlaanderen en Nederland nog steeds gebeurt¹, is dat niet een vanzelfsprekendheid.

Anderzijds: onderdeel zijn van een minderheidsgroep kan associaties oproepen met een vijandige cultuur of met verdrukking. In het beeld dat Petrus schetst, is dat eveneens niet noodzakelijk het geval. Integendeel. Het kan zijn dat de meerderheid de minderheid positief gezind is, mensen uit deze groep op hoge posities toelaat, zoals bij Daniel. Ook daar ben je niet zeker van. Ik citeer Paas:

'...zelfs al betekent 'vreemdeling' zijn niet noodzakelijk dat je gediscrimineerd wordt, het betekent wel dat je sociale bewegingsruimte in principe door anderen bepaald wordt',

Omdat de tijdgeest grillig is, kan het de ene keer gunstig zijn en de andere keer ongunstig. Machteloosheid van christenen betekent dat

'zij hun identiteit praktisch moeten uitwerken in een omgeving die deze niet noodzakelijk ondersteunt en vaak zelfs tegenwerkt.'

Dat betekent evenwel niet dat christenen een tegencultuur moeten proberen te vormen, waardoor ze zich afzetten tegen de cultuur. Als christenen afwijken van de dominante cultuur is dat niet het gevolg van een programma, maar omdat het voor christenen vanwege hun identiteit onmogelijk is om geen goede werken te doen (zie de geciteerde Petrustekst).

Je handhaven in deze positie is niet eenvoudig. Wij hebben simpelweg te maken met onze eigen reacties van stress en agressie als ieder ander. Dat werkt soms heel subtiel wanneer christelijke politici de strijd aangaan met hun ultraliberale collega's. Of zoals we hebben gezien in enkele zeer behoudende christelijke dorpen, waar grote protesten waren tegen de komst van asielzoekerscentra. Op Twitter zegt iemand: 'Geen asielzoekers hier! Wij zijn een christelijk dorp en dat willen we zo houden.' (Ik ga er van uit deze twitteraar de implicaties heeft beseft.....).

Ik moet denken aan de discipelen die met Jezus door Samaria trekken. Zij worden niet gastvrij ontvangen en vragen dan aan Jezus: Heer, wilt u dat we zeggen dat er vuur van de hemel moet neerdalen en hen verteren, zoals ook Elia gedaan heeft? Maar Jezus bestraft hen en zegt: U beseft niet wat voor geest u hebt. In latere handschriften vinden we dan ook de tekst: 'De zoon des mensen is niet gekomen om mensen te gronde te richten, maar om te behouden' (Lukas 9: 52-56).

Hier trekt Jezus precies de grondlijnen die Petrus in zijn eerste brief oppikt. We moeten te allen tijde laten zien dat we bereid zijn om wel te doen, ook al is dat niet altijd in ons voordeel, of bevestigt dit onze machteloosheid. Ik vond de reactie van de Franse Kardinaal André Vingt-Trois

---

¹ Nederland kent nog steeds christelijke partijen met een zekere invloed. Nederland heeft een invloedrijke koepelorganisatie van Protestants Christelijke en Katholiek onderwijs (Verus), die de belangen van tweederde van de Nederlandse scholen behartigt (terwijl het merendeel van de leerlingen uit niet-christelijke gezinnen komt). Ik heb de indruk dat dit enigszins vergelijkbaar is met de situatie in Vlaanderen met zijn invloedrijke organisaties aan de Guimarstraat in Brussel (NB zeg ik voorzichtig).

indrukwekkend na de afgrijpselijke moord op Jacques Hamel. Hij zei dat katholieken de haat moeten overwinnen en het spel afwijzen dat Islamitische Staat wil spelen. Dit soort opmerkingen wordt in Nederland vaak afgedaan als christelijke onderkruiperigheid, softheid die in zo'n situatie niet past. Zo'n reactie toont echter aan dat men nu juist de scherpste van het evangelie niet begrepen heeft. Dat juist het evangelie het grondpatroon van geweld in deze wereld doorbreekt, heeft men net niet aangevoeld.

Christelijk burgerschap en barmhartigheid

Zo'n houding is ook niet van deze wereld. Je moet je geroepen weten om te begrijpen waar het om gaat en roeping onttrekt zich aan maakbaarheid.

Als dat laatste het geval is, is er dan toch iets hiervan in vormingsprocessen op te nemen? Kunnen we iets van besef uitlokken bij onze leerlingen dat het niet erg is om anders te zijn. Kunnen we iets van innerlijke weerbaarheid bevorderen zodat de toekomstige generatie de willekeur van de macht aan kan? En dan nog een stap verder, kunnen we gevoeligheid aankweken voor de noties van broederschap en barmhartigheid, op de manier zoals de Street Pastors in Groot Brittannië dat hebben?

De Anglicaanse hoogleraar Hermeneutiek David Ford (Oxford) omschreef dit vormingsideaal als een dubbele opdracht: 'Deeply Christian' en 'Healthy plural'. Hij stelt dat om op een gezonde manier met de gegevenheid van pluriformiteit om te kunnen gaan (waar dus ook de mogelijkheid bij hoort dat er op je neer gekeken wordt), het voor alles nodig is dat gelovigen goed geworteld zijn in hun eigen traditie. Je kunt pas geïnspireerd worden tot handelen, wanneer je begrijpt waar het om gaat. Hij beveelt aan om vooral leerlingen teksten te laten lezen, waardoor ze een rijke gedifferentieerde betekenis krijgen van hun eigen religie. Ik begreep ook dat het belang hiervan de bisschop van Antwerpen aan heeft gezet tot een nieuwe godsdienstmethode. En dan gaat het soms gewoon om woorden. Ze moeten gewoon weten wat 'apostel' betekent, zo zou hij volgens de Nederlandse krant gezegd hebben.

Dat is zeer belangrijk. Maar het vertrouwd worden met het christelijke vocabulaire moet hand in hand gaan met een vormingsklimaat waar de *hoop* centraal staat, zo zegt Ford. *'Good schools open up horizons of hope and aspiration (...) They also cope wisely with things and people going wrong. Bad experiences and behavior, wrongdoing and evil need not to have the last word. There are resources for healing, repair and renewal: repentance, forgiveness, truth and reconciliation'*.

Een christelijk vormingsklimaat wordt dus getekend door hoop. Te midden van de goede en kwade machten is het mogelijk om op nieuw te beginnen, zowel voor jezelf als voor de ander. Het christelijk vormingsprogramma voor christelijk burgerschap, waarin ook barmhartigheid en om zien naar broeders die men nog niet kent, een plek heeft, beoogt dus (het klinkt paradoxaal) allereerst het versterken van de eigen identiteit. Enerzijds wil 'deeply christian' zeggen dat je goed begrijpt waar het in het christelijk geloof om gaat. Anderzijds moet je vanuit de praktijk gewend zijn geraakt aan praktijken van vergeving, verzoening en hoop. In zo'n geestelijk klimaat is ruimte voor roeping, voor vernieuwing, voor hoop. Ik vind dat een sympathiek concept.

Afsluiten

Mijn voorouders Abraham de Muynck en Maria Andize werden misschien niet gastvrij ontvangen op Walcheren. De oversteek over de Schelde – die overigens woest kan zijn, weet ik uit mijn kinderjaren – hebben ze veilig kunnen maken. Ze kwamen te midden van gelovigen van gelijke denominatie en ik vermoed dat ze enige barmhartigheid en enige broederschap hebben ervaren.

Bij heel veel vluchtelingen is dat niet het geval. Wij voelen ons machteloos tegenover die duizenden. Maar zodra ze ons dichterbij komen, mogen we ze, als gezonden van God in deze angstige wereld, wel enige barmhartigheid laten voelen. Het werk in onderwijs en vorming kan net dat verschil gaan maken doordat we een basis leggen. De basis waardoor leerlingen *in hun context* het verschil gaan maken. Misschien niet als street pastor, misschien niet als reddingswerker op het eiland Lesbos, maar wel in die situatie waarin elk van hen die ene beroofde tegen komt die door de priester en de leviet niet gezien wordt.

Prof. dr. B. de Muynck

Referenties

Bonhoeffer, D. (1966). *Ethik*. [Hrsg Eberhard Bethge]. München: Chr. Kaiser Verlag.

Ford, D. (2016). *Deeply Christian, Healthily Plural: A Vision for Schooling*. Keynote address Conference 24-26 June 2016. Liverpool Hope University 'Christian Faith, Formation and Education'.

Muynck, A. de (2016). *Can we teach to be a 'brother's keeper'? How imagination can contribute to knowledge of the unknown other*. Leuven Paper presented on the conference 'Christianity and the Future of our Societies', hosted by society of Christian Philosophy, 15-19 August, 2016.

Muynck, A. de (2016). Refugees, Education and Christianity in Europa. Editorial. *International Journal of Christianity and Education*, 20/2, 85-89.

Paas, S. (2015). *Vreemdelingen en priesters. Christelijke missie in een postchristelijke omgeving*. Zoetermeer: Boekencentrum.

Steden, R. van (2016). De zekerheid van geloof. *Street pastors* en sociale actie in Cardiff. *Radix* 42/1, 119-129.